

РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ АРТЕМЕНКО,

*Харківський національний університет внутрішніх справ;
e-mail: vip.roman.art@gmail.com*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ (З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ)

У науковій статті зроблено висновок, що майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Таке його розуміння, незважаючи на наявність певних термінологічних розбіжностей, збігається з його загальним змістом у системі правових знань окремих країн романо-германської правової сім'ї, зокрема країн із пандектною системою права, та відповідає змісту ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. До нього, як зауважується в юридичній літературі, належать будь-які економічні блага, об'єкти як матеріального, так і нематеріального світу, що перебувають у стані привласненості особи. Водночас слово «майно», вжите у ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, позначає об'єкт, що має економічну цінність. У цьому розумінні майно є економічною категорією та синонімом економічного поняття «власність». На це також вказує використання в рішеннях Європейського суду з прав людини для розкриття категорії майна таких понять, як «активи», «кошти», «прибуток», «гудвіл», «накопичені нематеріальні активи підприємства», «майно економічної цінності».

Із правової точки зору виправдано, що лише речі, сукупності речей, тварини розглядаються законодавством і доктриною країн континентальної системи права об'єктами права власності чи інших речових прав. Тільки вони наділені правовим режимом речей. Такі види благ, як майнові права (правові вимоги) та обов'язки, не можуть належати особі на праві власності. Вони можуть мати правовий режим об'єктів правовідносин інтелектуальної власності, зобов'язань, корпоративних правовідносин, але не права власності чи інших майнових прав.

Встановлено, що право власності не є єдиним засобом забезпечення речей господарських товариств. Вони можуть належати останнім і на підставі інших прав (наприклад, зобов'язальних). Доведено, що в цьому разі господарське товариство є не власником, а є, наприклад, наймачем (орендарем), користувачем за кредитним договором, за іпотечним договором (іпотекодавцем) тощо.

Ключові слова: господарські товариства, об'єкти цивільних прав, майно, правовий режим майна, речі, майнові права, законні очікування.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Відповідно до ст. 84 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹ товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, іменуються підприємницькими товариствами. Одним з видів таких юридичних осіб є господарські товариства. І як будь-яка юридична особа, вони наділені ознаками майнової відокремленості, самостійної майнової відповідальності за своїми зобов'язаннями та здатності брати участь у цивільному обороті від власного імені. Все це, з одного боку, впливає на правовий

режим майна господарських товариств, а з іншого – правовий режим того чи іншого майна визначає межі та ступінь майнової відокремленості юридичної особи, її майнової відповідальності за своїми зобов'язаннями і можливість залучати таке майно до цивільного обороту. Але передусім на правовий режим майна впливають властивості останнього (Жуков, 1989). У зв'язку із цим актуальності набуває саме поняття майна.

Процеси інтеграції, які відбуваються на Європейському континенті, оновлення цивільного законодавства в Україні потребують звернення до міжнародних норм, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)² та міжнародних

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.03.2023).

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 // БД

інстанцій, зокрема до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Це необхідно для врахування міжнародного досвіду тлумачення терміна «майно». Адже Конвенція була ратифікована Україною у 1997 році. Відповідно до ст. 9 Конституції України та ч. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»¹ ратифіковані Верховною Радою України міжнародні договори є частиною національного законодавства України. Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»² зазначає, що вітчизняні суди при розгляді справ мають використовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерела права. Отже, використання національними судами при розгляді справ терміна «майно» саме в розумінні ЄСПЛ вважається законним та відповідає європейським стандартам, тому його визначення набуває нової актуальності.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є визначення поняття «майно господарських товариств» з урахуванням міжнародного досвіду та його правового режиму. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання: визначити поняття «майно» з урахуванням міжнародного досвіду; встановити види майна, які можуть належати господарським товариствам, та їх правовий режим.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. У Концепції оновлення Цивільного кодексу України (Довгерт та ін., 2020, с. 11) висловлено думку, що з розвитком цивільного обороту перелік об'єктів цивільних прав, визначених ЦК України, необхідно розширити, а правовий режим окремих об'єктів цивільних прав удосконалити. У зв'язку із цим широко обговорюється поняття «майно», його складові та їхній правовий режим. Це пов'язано з різними підходами до визначення поняття «майно» та намаганнями привести його у відповідність до європейських стандартів.

«Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.03.2023).

¹ Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> (дата звернення: 17.03.2023).

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 17.03.2023).

Зокрема, К. Некіт (2018, с. 87) стверджує, що згідно з українською концепцією права власності об'єктом права власності може бути як тілесна річ, так і безтілесна. Такий підхід змінює структуру відомої класифікації майна, коли майно розглядалось як родова категорія, а річ є лише одним із його видів. Вчена ж пропонує річ розглядати як родову категорію, а такий вид майна як майнові права та обов'язки, різновидом речі, тобто річчю безтілесною. Крім того, вона стверджує, що безтілесні речі також виступають об'єктами права власності. Подібної точки зору дотримуються й інші дослідники³.

А. Сліпченко (2020; 2021), порівнюючи поняття «майно» у вітчизняному та міжнародному праві, доходить висновку, що переважно вони збігаються за своїм змістом. Крім того, дослідник стверджує, що, незважаючи на певні термінологічні розбіжності, вони охоплюють: окремі речі як матеріальні блага, сукупності речей як сукупності матеріальних благ, а також майнові права та обов'язки, які є нематеріальними, але майновими благами. Причому майно щодо речей, сукупності речей, майнових прав та обов'язків є родовою категорією.

М. Карсс-Фріск (2004) та О. Розгон (2016), досліджуючи практику ЄСПЛ, доходять висновку, що термін «власність» використовується як синонім слова «майно» в широкому його розумінні.

Доволі оригінальну та нову для вітчизняного права точку зору висловили М. Магрело (2013), О. Антонюк (2016), Н. Блажівська (2018), С. Сліпченко (2020), Ю. Жорнокуй (2020) та А. Сліпченко (2020). Дослідники стверджують, що одним із різновидів майна в міжнародному праві є правомірні (законні, легітимні) очікування.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Очевидно, що дослідження поняття «майно господарських товариств», його правового режиму неможливе без застосування основних інструментів методології правової науки, яка використана для вивчення означеної проблеми в межах цивільно-правових знань. Як наслідок, для досягнення поставленої мети наукової статті використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

³ Gárdos István: A vagyontárgy és a vagyon fogalma a Ptk-ban (GJ, 2018/11., 3-10. o.) // Ptk'2013 : сайт. URL: <https://ptk2013.hu/szakcikkek/gardos-istvan-a-vagyontargy-es-a-vayon-fogalma-a-ptk-ban-gj-201811-3-10-o/6670> (дата звернення: 17.03.2023).

Питання методології (загалом) та використання різних методів наукового дослідження (зокрема) у правовій доктрині вирішується по-різному. Водночас при проведенні будь-якого наукового дослідження загально-вживаними є методи аналізу та синтезу, що були використані в цій статті. Аналіз сучасних підходів до розуміння поняття «майно», його легального визначення дозволив встановити складові цього об'єкта. Крім того, метод аналізу застосовувався для з'ясування правового режиму окремих видів майна. Синтез як метод наукового дослідження, що полягає в розумовому поєднанні складових майна, зв'язків досліджуваного об'єкта, цивільних прав, виокремлених у результаті аналізу, і вивчення цього об'єкта як єдиного цілого, дозволив сформулювати доволі повне та несуперечливе розуміння сутності майна, встановити правовий режим того майна, яке може належати господарським товариствам.

У результаті застосування порівняльного методу було встановлено співвідношення між розумінням майна у вітчизняному праві та міжнародному, можливість використання міжнародного досвіду для вдосконалення цивільного законодавства України. За допомогою гіпотетичного методу наукового дослідження, який ґрунтується на науковому припущенні, висунутому для пояснення будь-якого явища, що потребує перевірки, було встановлено співзалежність термінів «майно» та «власність», використаних у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції та рішеннях ЄСПЛ.

Використання такого методу тлумачення, як логічне перетворення, дозволило визначити сутність законних очікувань як різновиду майна, що може належати господарському товариству, та його правовий режим.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. І таке його розуміння, незважаючи на існування деяких термінологічних розбіжностей, збігається з його загальним розумінням у системі правових знань окремих країн романо-германської правової сім'ї, зокрема країн із пандектною системою права, та відповідає ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції. Як справедливо зазначається у вітчизняній юридичній літературі, це будь-які економічні блага, предмети як матеріального, так і нематеріального світу, що перебувають у стані привласненості особи (Сліпченко А., 2020).

У своїй науковій статті «Захист права власності на нематеріальні активи у практиці Єв-

ропейського суду з прав людини», назва якої відображає її зміст, К. Некіт (2020, с. 102), аналізуючи практику ЄСПЛ, робить висновок, що Суд виходить із того, що будь-яке майно є власністю. І дійсно, в офіційному перекладі ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, яка має назву «Захист власності», використані терміни «майно» (кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном) і «власність» (ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як...)¹. А як відомо, норма, що встановлює захист власності, не може містити інший об'єкт захисту, який до неї не належить. В іншому разі коло об'єктів захисту було б ширше, аніж заявлено в назві ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, а назва статті, як відомо, задає вектор своєї направленості. Тому логічно припустити, що у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції та рішеннях ЄСПЛ термін «майно» та «власність» використані як синоніми. Напевно, саме тому деякі дослідники й дійшли висновку, що у своїй практиці застосування ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції ЄСПЛ виходить із тотожності понять «власність» та «майно», а власність є об'єктом права власності. А оскільки ЄСПЛ тлумачить поняття «майно» доволі широко, куди входять і права, й обов'язки, то зроблено висновок, що їм надається правовий режим речей, які розглядаються об'єктами права власності (Кузнецова, 2016; Некіт, 2020).

Водночас ми повністю поділяємо думку дослідників, які аргументовано відстоюють протилежне. І такий підхід пояснюється таким чином.

Слово «власність», використане у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, позначає об'єкт, що має економічну цінність (Slipchenko A., 2021). У такому значенні власність є економічною категорією та синонімом правового поняття «майно». Саме тому ці два слова вживають у наведеній вище нормі. Тобто власність – це економічні блага (активи), предмети як матеріального, так і нематеріального світу. На це вказує і застосування в рішеннях ЄСПЛ для розкриття категорії майна таких понять, як: «активи» («*Pressos Compania Naviera S. A. and Others v. Belgium*» (1), заява № 17849/91, рішення від 28 жовтня 1995 р.); «кошти» («*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*»,

¹ Посібник за статтею 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод // Протокол UA : сайт. 08.07.2019. URL: https://protocol.ua/ua/posibnik_zh_statteyu_1_protokolu_1_konventsii_pro_zahist_prav_lyudini_ta_osnovopolognih_svobod_1 (дата звернення: 17.03.2023).

заява № 13427/87, рішення від 21 листопада 1994 р.); «прибуток» («*Mellacher and Others v. Austria*», заяви № 10522/83, № 11011/84, № 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.); «гудвіл як накопичені нематеріальні активи підприємства» («*Van Marle and Others*», заяви № 8543/79, № 8674/79, № 8675/79 та № 8685/79, рішення від 3 червня 1986 р.); «майно, що становить економічну цінність» («*Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden*», рішення від 7 липня 1989 р., серія А, № 159). Подібне розуміння терміна «власність» прослідковується у працях і деяких вітчизняних дослідників Конвенції (Розгон, 2016).

Отже, слово «власність», яке використовується у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, вказує не на право власності, а на певне економічне благо, що належить, присвоєно тією чи іншою особою. І такий стан належності може закріплюватися не лише за допомогою права власності, а й інших прав, зокрема речових, зобов'язальних, корпоративних, абсолютних та відносних тощо (Сліпченко А., 2020). Саме тому термін «власність» при застосуванні ЄСПЛ ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції використовується як синонім слова «майно» у доволі широкому його розумінні, що неодноразово зазначалося в юридичній літературі (Карс-Фріск, 2004; Розгон, 2016; Некіт, 2020; Slipchenko, 2021).

Порівнюючи розуміння майна, яке надає йому ЄСПЛ та вітчизняні судова практика, доктрина, законодавство, деякі дослідники вважають, що уявлення про майно у практиці ЄСПЛ є значно ширшим, ніж його вітчизняне тлумачення (Розгон, 2016; Некіт, 2020). Водночас такий теоретичний підхід створює певну невизначеність як для правореалізації, так і для правозастосування. Адже, з одного боку, у коментарях до Конвенції зазначається, що, незалежно від національного законодавства, ЄСПЛ може надати захист правам на майно, яке хоча ним і не охоплюється, але визначені Судом. З другого боку, заявник при зверненні до суду має спиратися на певні норми національного законодавства (Некіт, 2020).

Залишається в невизначеному стані і законодавець. Не зрозуміло, чи необхідно приводити національне законодавство у відповідність до міжнародних норм. Водночас «правова визначеність та зрозумілість норми, в тому числі і міжнародної, є одним із фундаментальних аспектів верховенства права» (Сліпченко С., 2020а). Тому норма не може вважатися юридичною, якщо вона не висловлена настільки чітко, щоб бути зрозумілою особі для регулювання своєї поведінки («*Brumărescu v.*

Romania», заява № 28342/95; «*Amann v. Switzerland*», заява № 27798/95; «*Gawęda v Poland*», заява № 26229/95). Рівною мірою така невизначеність виникає і для господарського товариства.

Зазначимо, що ми повністю поділяємо точку зору, відповідно до якої поняття «майно» в розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції та цивільного законодавства України збігаються за своїм змістом (Сліпченко А., 2020). І підтвердженням тому є аналіз окремих рішень ЄСПЛ. Зокрема, маєтки («*The Former King Of Greece and Others v. Greece*», заява № 25701/94, рішення від 23 листопада 2000 р.); земельні ділянки, будинки («*Sporrong and Lonnroth v. Sweden*», заяви № 7151/75, № 7152/75, рішення від 23 вересня 1982 р., серія А, № 52) охоплюються відомими вітчизняному праву поняттями: «нерухома річ», «нерухоме майно», «нерухомість» (ч. 1 ст. 181 ЦК України). А картина («*Beyeler v Italy*» [GC] заява № 33202/96, рішення від 5 січня 2000 р.), речі особи в її помешканні («*Novoseletskiy v. Ukraine*», заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 р.) є рухомими речами (ч. 2 ст. 181 ЦК України). Водночас рухомі та нерухомі речі охоплюються родовим поняттям речі (ст. 179 ЦК України) і становлять окремі речі або сукупності речей (ст. 190 ЦК України). Акції (ухвала щодо прийнятності заяв № 8588/79 та № 8589/79 «*Lars Bramelid and Anne-Marie Malmstrom v. Sweden*» від 12 жовтня 1982 р.; «*Sovtransavto Holding v. Ukraine*», заява № 48553/99, рішення від 25 липня 2002 р.) також визначаються вітчизняним законодавством такими об'єктами, як цінні папери (глава 14 ЦК України). Орендна плата як прибутки, що впливають із власності («*Mellacher and Others v. Austria*», заяви № 10522/83, № 11011/84, № 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.), відповідає таким поняттям у вітчизняному праві, як «плоди», «продукція» та «доходи» (ст. 189 ЦК України).

Таким чином, на цьому етапі дослідження можна підсумувати, що поняття «власність», яке використовує ЄСПЛ, є тотожним терміну «майно». Останній охоплює групу об'єктів, які в романо-германській системі права називаються речами, сукупністю речей, тобто приведені до такої теоретичної абстракції, як матеріальні блага.

Майном ЄСПЛ також визнав вимоги до банка та обов'язки, що кореспондують їм, які виникають на підставі договору («*Gayduk and Others v. Ukraine*», ухвала щодо прийнятності заяв № 45526/99), право на відшкодування шкоди, завданої конфіскацією майна, та компенсації моральної шкоди («*Terem LTD,*

Chechetkin and Olius v. Ukraine», заява № 70297/01), компенсації за неотримане майно («*Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine*», заява № 40450/04), повернення сплаченого ПДВ («*Serkov v. Ukraine*», заява № 39766/05), права (обов'язки), які входять до складу спадщини («*Marckx v. Belgium*», рішення від 27 квітня 1979 р., п. 64; ухвала щодо прийнятності заяви № 10741/84 «*S. v. the United Kingdom*» від 13 грудня 1984 р.).

Напевно не потребує окремого пояснення те, що правові вимоги (майнові права) та обов'язки й у вітчизняному праві віднесені до такого виду об'єктів цивільних прав, як майно (ст. 190 ЦК України). Крім того, у ст. 1218 ЦК України чітко зазначено, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Такими, наприклад, можуть бути права на земельну ділянку, зокрема право користування (ст. 1225 ЦК України), частки у праві спільної сумісної власності (ст. 1226 ЦК України); право на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (ст. 1227 ЦК України); права на вклад у банку (ст. 1228 ЦК України); права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування) (ст. 1229 ЦК України); права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки (ст. 1230 ЦК України); обов'язки спадкодавця (статті 1232-1, 1281 ЦК України). І всі ці види майна (права та обов'язки) можуть переходити, а в подальшому належати господарським товариствам.

Такий вид майна, як гудвіл («*Van Marle and Others*», заяви № 8543/79, № 8674/79, № 8675/79 та № 8685/79), не тільки прямо передбачено вітчизняним законодавством (пп. 14.1.40 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України), а й частково охоплюється такими відомими об'єктами цивільного права, як найменування, ділова репутація, торговельні марки, географічні зазначення (Сліпченко С., 2020б; Slipchenko A., 2021), що дозволяє стверджувати про існування у вітчизняному праві аналогу такого виду майна.

Отже, термін «власність», який використовує ЄСПЛ, охоплює й такі види майна, які у вітчизняному праві називають майновими правами, зокрема майновими правами на результати інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому вони не набувають правового режиму речей, а отже, не є та не можуть бути об'єктами права власності господарських товариств.

Вивчаючи практику ЄСПЛ, окремі дослідники доходять висновку, що до майна нале-

жать ліцензії на право здійснення певних видів підприємницької діяльності («*Tre Traktor Aktiebolag v. Sweden*», рішення від 7 липня 1989 р., серія А, № 159), дозволи, видані державними чи місцевими органами на вчинення певних дій («*Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland*», заява № 12742/87), патент на право інтелектуальної власності («*Smith Kline and French Laboratories Ltd against the Netherlands*», заява № 12633/87; «*Lenzing AG against the United Kingdom*», заява № 38817/97), правомірні (законні, легітимні) очікування («*Tre Traktor Aktiebolag v. Sweden*», рішення від 7 липня 1989 р., серія А, № 159).

Із цього приводу зазначимо, що ми повністю поділяємо ту точку зору, відповідно до якої «не ліцензія чи дозвіл є майном (активом), як іноді стверджують» (Апанасенко, 2017, с. 60), «ліцензія лише створює можливість безперешкодного цільового використання наявних матеріальних благ для отримання нового майна» (Сліпченко С., 2020а; Slipchenko A., 2021). Тобто ліцензія (дозвіл) лише дає можливість отримання прибутку. Майном є вигода майнового характеру, яка неодмінно мала б виникнути при його цільовому використанні.

Критичного ставлення заслуговує і висновок про те, що патент є самостійним видом майна (Розгон, 2016, с. 67). Доктрина та законодавство країн континентальної системи права патент розглядають лише охоронним документом, що засвідчує права на такі об'єкти інтелектуальної власності, як винахід, промисловий зразок, корисна модель. Майном же традиційно вважають ті майнові права, що посвідчені патентом. Тобто об'єктом є не сам патент, а права із нього. І саме в такому розумінні, на нашу думку, мають сприйматися рішення ЄСПЛ. Адже це відповідатиме національній доктрині права та дасть термінології, яка використана в рішеннях ЄСПЛ, певну визначеність.

Щодо правомірних (законних, легітимних) очікувань, то цей вид майна неодноразово ставав предметом дослідження вітчизняних науковців (Магрело, 2013; Антонюк, 2016; Блажівська, 2018; Сліпченко С., 2020а; Сліпченко, Жорнокуй, 2020; Slipchenko A., 2021). Аналіз цих досліджень дозволяє виокремити чотири основні напрями висновків учених. Якщо правомірні очікування є майном, то воно може належати і господарському товариству. Якщо воно може належати такому товариству, то необхідно визначитись із тим, що воно становить, та з його правовим режимом. Якщо це не майно, то воно не може мати правовий

режим майна і не підпадає під дію ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції. Отже, господарське товариство має «розуміти», що саме воно має захищати при порушенні права на мирне володіння майном.

Одні науковці стверджують, що законні очікування не є об'єктом цивільного права, а є «підвішеним» станом особи. Сам об'єкт виникне лише в майбутньому (Апанасенко, 2017, с. 60). Інші дослідники вважають, що законне очікування – це, по суті, правові вимоги, майнові права (Карнаух, 2016; Блажівська, 2018), тому частина прихильників такої думки називають їх не правомірними (законними, легітимними) очікуваннями, а правом очікування (Ennescherus et al., 1959; Wilhelm, 2002; Майданник, 2019). Треті вчені обґрунтовують, що благо, яке розглядається, у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції, є наявним активом (Сліпченко А., 2018), тобто наявним майном, пов'язаним із майбутніми майновими вигодами (Сліпченко С., 2020а; Сліпченко, Жорнокуй, 2020). Воно не тотожне суб'єктивному праву (Srivastava, 1995; Беяневич, 2016), а його захист перебуває поза межами охорони суб'єктивних прав.

Видається, що остання точка зору заслуговує на схвалення. По-перше, у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції передбачено право особи мирно володіти своїм майном. А майно, як відомо, є об'єктом цивільного права. Тобто йдеться про право на майно (на об'єкт). І якщо ЄСПЛ розглядає законні очікування різновидом майна («*Brumărescu v. Romania*», заява № 28342/95; «*Zheltyakov v. Ukraine*», заява № 4994/04; «*Oferta Plus SRL v. Moldova*», заява № 14385/04), то вони є об'єктом цивільних прав. По-друге, застосовуючи до цієї норми такий метод тлумачення, як логічне перетворення, та підставляючи на місце слова «майном» словосполучення «законним очікуванням», що позначає один з видів майна, отримуємо наведену норму в такому вигляді: «Кожна особа має право мирно володіти своїм законним очікуванням». Причому ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово вказував на дві найважливіші та неодмінні ознаки будь-якого майна у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції. Це його економічна цінність та наявність («*East/West Alliance Limited v. Ukraine*», заява № 19336/04; «*Agrotehservis v. Ukraine*», заява № 62608/00; «*Bochan v. Ukraine № 2*», заява № 22251/08; «*Sovtransavto Holding v. Ukraine*», заява № 48553/99; «*Van Marle and others v. the Netherlands*», заяви № 8543/79, № 8674/79, № 8675/79, № 8685/79; «*Marckx v. Belgium*», заява № 6833/74 та ін.). А якщо одним із видів майна є за-

конні очікування, то логічно припустити, що й вони повинні мати ці дві найважливіші та неодмінні ознаки.

Зважаючи на те, що економічна цінність такого майна хоча і по-різному розкривається, але визнається більшістю дослідників, то зупинимось лише на його наявності. Нагадаємо, що з цього приводу в юридичній літературі можна виокремити дві основні точки зору. Відповідно до першої законні очікування не є наявним об'єктом цивільного права, останній виникне лише в майбутньому (Апанасенко, 2017, с. 60). Згідно з другою це не майбутній об'єкт, а наявний (Блажівська, 2018, с. 220; Сліпченко С., 2020б).

Якщо порівняти між собою дві наведені вище точки зору, то перша з них виглядає недостатньо аргументованою, а друга – побудована логічно та узгоджується з доктриною цивільного права. Зокрема, якщо законні очікування не є об'єктом цивільних прав, то не зрозуміло, на що встановлюється право мирного володіння і як останнє може виникнути. Адже відомо, що безоб'єктних правовідносин (прав) не існує. Якщо ж припустити, що законні очікування – це не об'єкт права, а останній виникне лише в майбутньому, то й право мирного володіння ним з'явиться в майбутньому. Тоді стає незрозумілим, що ж закріплено у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції? Якщо це право на майбутній об'єкт, то відсутність останнього вказує й на відсутність першого, а в наведеній нормі чітко зазначено, що таке право встановлюється саме над майном.

Якщо виходити з позиції тих дослідників, які стверджують, що законні очікування – це об'єкт цивільного права, причому не майбутній, а наявний (Блажівська, 2018, с. 220; Сліпченко С., 2020б) і становить такий його вид, як майно, то цей підхід повністю узгоджується з доктриною права. По-перше, отримуємо класичну структуру цивільних правовідносин (суб'єкти, зміст, об'єкт), де законні очікування – це об'єкт цивільних прав. По-друге, стає зрозумілим, на що саме встановлюється право мирного володіння у ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції – це наявне майно, адже саме ним і можна «мирно володіти». По-третє, зникає необхідність стверджувати, що законні очікування становлять «підвішений» стан особи. В особі виникає суб'єктивне право на конкретне майно, яке вона вже має або має чи мала б право отримати і ніякого «підвішеного» стану особи немає.

Щодо точки зору, представники якої стверджують, що законні очікування – це, по суті, правові вимоги, майнові права (Карнаух,

2016; Блажівська, 2018), то ми повністю погоджуємось із висловленим у юридичній літературі застереженням, що в юриспруденції континентальної системи права на концептуальному рівні розмежування об'єктів права та суб'єктивних прав на них є принциповим. Тому дійсно, законні очікування як об'єкти права не можуть і не мають ототожнюватися із суб'єктивним правом на них. Адаже з огляду на тричленну структуру правовідносин кожен з елементів має відокремлену від інших функціональну самостійність (Сліпченко С., 2020а; Сліпченко С., 2020б). Водночас це зовсім не свідчить про те, що правові вимоги, майнові права не можуть розглядатися об'єктами цивільних прав.

Так, С. Шимон (2014, с. 125) справедливо зазначає, що майновому праву (правовій вимозі) як елементу змісту в одному правовідношенні може надаватися функціональна самостійність об'єкта в іншому правовідношенні. Така ситуація виникає при конструкції «право на право», наприклад при відступленні права вимоги або при розрахунках безготівковими грошима. У такому значенні майнове право дійсно здатне становити законні очікування в розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції. Але для цього необхідною є додаткова умова. Таке майно повинно мати пов'язаність з отриманням у майбутньому економічної вигоди у вигляді грошей або іншого майна. Причому за наявності такої пов'язаності до законних очікувань можуть бути віднесені і речі (сукупності речей). Наприклад, у період дії ліцензії ресторан для ліцензіата становить такий вид майна (актив), як законні очікування, у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції та практики ЄСПЛ. Тому анулювання ліцензії ЄСПЛ оцінив як втручання у право безперешкодного користування своїм майном (активом), що призвело до порушення права мирного володіння своїм майном (права на законні очікування). Подібна позиція ЄСПЛ є усталеною («*Svit Rozvag, TOV and others v. Ukraine*», заява № 13290/11; «*Vékony v. Hungary*», заява № 65681/13; «*S.C. Antares Transport S.A. and S.C. Transroby S.R.L. v. Romania*», заява № 27227/08). При цьому активом є не сама ліцензія (дозвіл), як вже зазначалося вище, а речі, цільове використання яких породжує (з необхідністю породить) вигоду майнового характеру, речі, пов'язані з майбутніми майновими вигодами (Сліпченко С., 2020а).

Отже, у розумінні ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції та практики ЄСПЛ законні (правомірні, легітимні) очікування – це таке реально наявне майно (майнові права, речі, сукупності

речей), яке пов'язане з майбутніми майновими вигодами, які мають бути не надуманими, а підтверджуватися національним законодавством або умовами укладеного договору, або усталеною судовою практикою. По суті, це і різнить правомірні очікування від звичайних очікувань. Останні становлять лише надії, прагнення, бажання.

Отже, якщо правомірними очікуваннями є майнові права (майнові вимоги), то очевидно, що вони не можуть бути об'єктами права власності, а їм не може бути надано правовий режим речей. Вони є об'єктами зобов'язальних, корпоративних правовідносин або правовідносин інтелектуальної власності. Якщо ж такими є речі (сукупності речей), які пов'язані з майбутніми майновими вигодами, то очевидно, що їм має надаватися режим речей, які здатні бути об'єктами права власності, зокрема і господарського товариства.

ВИСНОВКИ. Як у національному праві, так і у праві ЄС та судовій практиці ЄСПЛ під майном як об'єктом цивільних прав розуміють речі, сукупності речей, тварин, майнові права та обов'язки. Відмінність криється лише в ступені узагальнення різних видів майна. Тільки речі, сукупності речей, тварини законодавством та доктриною країн континентальної системи права розглядаються об'єктами права власності або інших речових прав. Тільки вони наділяються правовим режимом речі, а отже, можуть належати господарським товариствам на праві власності. Такі види благ, як майнові права (правові вимоги) та обов'язки не можуть належати особі, зокрема й юридичній, на праві власності. Вони можуть мати правовий режим об'єктів правовідносин інтелектуальної власності, зобов'язальних, корпоративних правовідносин, але не права власності чи інших речових прав.

Отже, речові права – не єдиний спосіб закріплення речей за господарськими товариствами. Вони можуть належати останнім і на основі інших прав (наприклад, зобов'язальних). І лише в цьому разі господарське товариство не є власником, а є, наприклад, орендарем (наймачем), користувачем за договором позики, за договором іпотеки (заставодавцем) тощо.

Вважаємо, що у вітчизняному праві потребує вдосконалення саме розуміння (усвідомлення) такої правової категорії, як майно господарських товариств, що природно відобразиться на усвідомленні його правового режиму і, як наслідок, на осмисленні ознаки майнової відокремленості юридичних осіб.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Антонюк О. І. Щодо визначення поняття «майно» в практиці Європейського Суду з прав людини. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 12–19.
2. Апанасенко Е. И. Защита прав, основанных на лицензиях и разрешениях, Европейским судом по правам человека. *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины*. 2017. № 2 (101). С. 59–65.
3. Беляневич О. А. Поняття легітимних очікувань та проблеми його застосування судами України. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 41–44.
4. Блажівська Н. Тлумачення поняття майна у практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 219–223.
5. Жуков В. И. Правовой режим нетипичных объектов интеллектуальной собственности // *Правовое государство. Проблемы правотворчества*. Тарту, 1989. С. 191–197.
6. Карнаух Б. П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 205–214.
7. Карсс-Фріск М. Право на власність: питання імплементації статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини // *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / за ред. О. Л. Жуковської. Київ : ЗАТ «ВПОЛ», 2004. С. 183–189.
8. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова, М. М. Хомеико та ін. Київ : АртЕк, 2020. 128 с.
9. Кузнецова Н. Нетипові об'єкти права власності в контексті статті 1 першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*. 2016. № 1. С. 34–40.
10. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 127–135.
11. Майданик Р. А. Речове право : підручник. Київ : Алерта, 2019. 1102 с.
12. Некіт К. Г. Деякі проблеми акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільного обігу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 91–97.
13. Некіт К. Г. Захист права власності на нематеріальні активи у практиці Європейського суду з прав людини. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.14>.
14. Розгон О. В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на визначення майна та складу майна. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 4 (4). С. 64–73.
15. Сліпченко А. Отчуждение и переход объектов гражданского оборота в Украине: соотношение понятий. *Legea și Viața*. 2018. № 10/2 (322). С. 100–104.
16. Сліпченко А. С. Визначення поняття «майно» у праві ЄС та вітчизняному праві. *Форум права*. 2020. № 2. С. 122–130. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883825>.
17. Сліпченко С. О. Поняття законних очікувань як різновиду майна. *Форум права*. 2020а. № 3. С. 66–76. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883845>.
18. Сліпченко С. О. Щодо розуміння законних очікувань як майна // *Правомірні очікування* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020б. С. 113–127.
19. Сліпченко С. О., Жорнокуй Ю. М. Правомірні очікування як об'єкт корпоративних правовідносин. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. Вип. 3 (90). С. 50–62. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.05>.
20. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
21. Allgemeiner Teil des Rechts : ein Lehrbuch / L. Ennecerus, H. C. Nipperdey, T. Kipp et al. *Allgemeine Lehren, Personen, Rechtsobjekte*, 1959. 456 s.
22. Slipchenko A. S. Understanding the property within the EU private law. *Journal of Law and Social Sciences*. 2021. No. 1. Pp. 32–36.
23. Srivastava A. K. Doctrine of “Legitimate Expectation”. *J.T.R.I. Journal*. 1995. Iss. 2. URL: <https://ijtr.nic.in/articles/art13.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
24. Wilhelm J. *Sachenrecht*. Berlin, 2002. 920 s.

Надійшла до редакції: 20.03.2023

Прийнята до опублікування: 06.05.2023

REFERENCES

1. Antoniuk, O. I. (2016). Regarding the definition of “property” in the practice of the European Court of Human Rights. *Research Papers of National University “Odessa Law Academy”*, 18, 12-19.

2. Apanasenko, E. I. (2017). Protection of rights based on licenses and permits by the European Court of Human Rights. *Proceedings of the Gomel State University named after F. Skorina*, 2(101), 59-65.
3. Belianevych O. A. The concept of legitimate expectations and problems of its application by the Ukrainian courts. *Private Law and Business*, 13, 41-44.
4. Blazhivska, N. (2018). Interpretation of the concept of property in the practice of the European Court of Human Rights. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 10, 219-223.
5. Dovhert, A. S., Kuznetsova, N. S., Khomenko, M. M. et al., 2020. *The concept of updating the Civil Code of Ukraine*. ArtEk.
6. Enneccerus, L., Nipperdey, H. C., & Kipp, T. et al. (1959). *General part of the law*. Rechtsobjekte.
7. Karnaukh, B. P. (2016). The concept of property in the context of Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Problems of Legality*, 132, 205-214.
8. Karss-Frisk, M. (2004). The right to property: issues of implementation of Article 1 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights. In O. L. Zhukovska (Ed.), *European Convention on Human Rights: main provisions, practice of application, Ukrainian context* (pp. 183-189). VIPOL.
9. Kuznietsova, N. (2016). Non-conventional Objects of Property Right in the Context of the Article 1 of the First Protocol of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Law of Ukraine*, 1, 34-40.
10. Mahrelo, M. V. (2013). Concept of legitimate expectations v legal certainty: cause-effect or symbiotic relation? *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 127-135.
11. Maidanyk, R. A. (2019). *Property right*. Alerta.
12. Nekit, K. H. (2018). Some problems of accounts in social networks as objects of civil circulation. *Journal of the South Regional Center of National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 16, 91-97.
13. Nekit, K. H. (2020). Protection of property rights on intangible assets in the practice of the European Court of Human Rights. *Legal Novels*, 10, 101-107. <https://doi.org/10.32847/ln.2020.10.14>.
14. Rozgon, O. V. (2016). The impact of decisions of the European Court of Human Rights on the definition of estate and the composition of estate. *Eurasian Academic Research Journal*, 4(4), 64-73.
15. Shymon, S. I. (2014). *Theory of property rights as objects of civil legal relations*. Yurinkom Inter.
16. Slipchenko, A. (2018). Alienation and transfer of objects of civil circulation in Ukraine: correlation of concept. *Leges et Viae*, 10(322), 100-104.
17. Slipchenko, A. S. (2020). Definition of the property concept in EU law and domestic law. *Forum of Law*, 2, 122-130. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883825>.
18. Slipchenko, A. S. (2021). Understanding the property within the EU private law. *Journal of Law and Social Sciences*, 1, 32-36.
19. Slipchenko, S. O. (2020a). The concept of legitimate expectations as a kind of property. *Forum of Law*, 3, 66-76. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883845>.
20. Slipchenko, S. O. (2020b). Regarding the understanding of legitimate expectations as property. In I. V. Spasybo-Fatieieva (Ed.), *Legitimate expectations* (pp. 113-127). EKUS.
21. Slipchenko, S. O., & Zhornokui, Yu. M. (2020). Legitimate Expectations as an Object of Corporate Legal Relations. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 3(90), 50-62. <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.05>.
22. Srivastava, A. K. (1995). Doctrine of "Legitimate Expectation". *J.T.R.I. Journal*, 2. <https://ijtr.nic.in/articles/art13.pdf>.
23. Wilhelm, J. (2002). *Sachenrecht*. Berlin.
24. Zhukov, V. I. (1989). Legal regime of atypical objects of intellectual property. In *Constitutional state. Problems of law making* (pp. 191-197). Tartu.

Received the editorial office: 20 March 2023

Accepted for publication: 6 May 2023

ROMAN MYKOLAIOVYCH ARTEMENKO,

Kharkiv National University of Internal Affairs;
e-mail: vip.roman.art@gmail.com

LEGAL REGIME OF BUSINESS PARTNERSHIP PROPERTY (CONSIDERING INTERNATIONAL EXPERIENCE)

The article concludes that property as a special object is a separate thing, a set of things, as well as property rights and obligations. This understanding, despite the existence of certain terminological differences, coincides with its general understanding in the system of legal knowledge of certain countries of the Romano-Germanic legal family, in particular, countries

with a pact system of law, and corresponds to the content of Article 1 of Protocol 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In the legal literature, it includes any economic benefits, objects of both the material and intangible world, which are in the state of appropriation of a person. At the same time, the word “property”, as used in Article 1 of Protocol 1 to the Convention, refers to an object of economic value. In this sense, property is an economic category and synonymous with the economic concept of “ownership”. This is also indicated by the use of such concepts as “assets”, “funds”, “profit”, “goodwill”, “accumulated intangible assets of the enterprise”, “property of economic value” in the ECHR judgments to describe the category of property.

From the legal point of view, it is justified that only things, collections of things, and animals are considered by the legislation and doctrine of the countries of the continental legal system as objects of property rights or other property rights. They are the only ones empowered with a legal regime of things. Such types of benefits as property rights (legal claims) and obligations cannot be owned by a person on the basis of property rights. They may have the legal regime of objects of intellectual property relations, obligations, corporate relations, but not ownership or other property rights.

It has been established that property rights are not the only means of securing the assets of business entities. They may also be owned by the latter on the basis of other rights (e.g., obligatory rights). It has been proved that in this case, a business company is not an owner, but, for example, a lessee (tenant), a user under a loan agreement, a mortgage agreement as a mortgagor, etc.

Key words: *business entities, objects of civil rights, property, legal regime of property, things, property rights.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Артеменко Р. М. Правовий режим майна господарських товариств (з урахуванням міжнародного досвіду). *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 145–154. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.13>.

Citation (APA): Artemenko, R. M. (2023). Legal regime of business partnership property (considering international experience). *Law and Safety*, 2(89), 145–154. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.13>.